

בעין חינוכית מספר 90, ג' באדר ב' תשע"א

סתם בצחוק? – למהות הצחוק בעולמנו היהודי

הרב חגי לונדין, ר"מ בישיבת ההסדר חיפה

מפחידה אלא היא 'חלק מאתנו'. צחוק הופך את הכול לנגיש. זוהי אף הסיבה שצחוק הוא המכנה המשותף הרחב ביותר של האנושות. אין דרך יותר מהירה לחיבור בין אנשים מאשר הצחוק. צחוק 'שובר את הקרח'.

נסכם את הצד החיובי: צחוק מבטא את חוסר ההשלמה כשדברים מנוכרים ממני ומבטא אושר על כך שכעת הם קרובים אליי. צחוק חיובי מתפרץ כאשר אדם חש כלפי תוכן או דמות מסוימת קרבה והזדהות מלאה עקב עומק חדש שהתודע אליו.¹

אך יש גם צד אפל לצחוק: אם הכול נגיש ואין שום תוכן וסמכות שיש להתייחס אליהם ביראת כבוד, אזי 'ליצנות אחת דוחה אלף תוכחות'. אז מופיע צחוק המבטא זלזול וציניות, הוא הצחוק המגונה כל כך על ידי חז"ל.

אם נתנסח במונחים מופשטים יותר, נאמר זאת כך: המכנה המשותף לשני סוגי הצחוק – השלילי והחיובי – הוא **חוסר ההסתפקות במציאות הקיימת**. צחוק שלילי הוא זלזול במציאות הנוכחית ללא בנייה של קומה חדשה; זה צחוק לשם הצחוק; לשם חוסר רצינות העלול לגרום להתפרקות יצרית. צחוק חיובי לעומת זאת מבטא אף הוא אי-הסתפקות במצב הקיים, אולם הוא מגיע מתוך חתירה לממד העומק

אתה נכנס לכיתה או לחדר הילדים ומקדמים את פניך קולות צחוק רמים. על מה בדיוק הצחוק? לא ברור; אבל האווירה איננה מאפשרת שום דו-שיח רציני. חוץ מלהרגיש טיפש, מה אמורים לעשות?! להגיב? להתעלם? להשתיק אותם? סיטואציה זו מוכרת לכל מורה או הורה בכל ימות השנה ובמיוחד בחודש אדר. מה צריך להיות יחסנו לצחוק?

במקורות אנו מוצאים גישה דו-משמעית לצחוק. מחד גיסא, אנו מכירים משפטים כדוגמת: "כת ליצים [...]" אינה מקבלת פני שכינה" (בבלי, סוטה מב ע"א); "שחוק וקלות ראש מרגילים את האדם לערווה" (שמות רבה ל) וכו'. מאידך גיסא, יש מקורות המשבחים את הצחוק: "אז ימלא שחוק פינו ולשונונו רינה" (תהלים קכו, ב); אף למדנו כי רבה אמר "מילתא דבדיחותא" (בבלי, שבת ל ע"ב) לפני שפתח את שיעורו וכו'.

ובכן מה עמדתנו כלפי צחוק? הוא טוב או רע? ננסה בע"ה לברר את עומק העניין ואת שורשו:

מתי אנו צוחקים? צחוק פורץ כאשר יש 'שבירה' של הרצף ההגיוני הצפוי. לדוגמה, צחוק פורץ בזמן שבו מתברר לפתע שדבר מסוים שעד כה היה נראה גדולי וחשוב – איננו כזה. ילדים קטנים מתגלגלים מצחוק כאשר מפוצצים מולם בלון נפוח. על אותן משקל, מבוגרים 'מתפוצצים' מצחוק כאשר מישהו מחקה פוליטיקאי. מסתבר שהדבר שהיה עד עכשיו גדול ורציני ולכן גם נתפס כרחוק וכמנוכר ממני – הופך לפתע לקרוב ולנגיש. כאשר ילד מחקה את המורה שלו – כל הילדים צוחקים, כי עתה הדמות כבר אינה

1 בביטויים כדוגמת "אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה" (ברכות לא, א), חז"ל אינם מדריכים באופן מעשי שאסור לצחוק, אלא מסבירים כי בימינו קיים חיסרון מהותי במציאות אשר איננו מאפשר הזדהות מלאה עם התוכן האלוקי; מצב ההולך ומשתכלל ככל שמתקרבים הימים של "אז ימלא שחוק פינו ולשונונו רינה".

האדם המאמין הוא אדם צוחק – במשמעות של אדם החותר כל העת אל הפנימיות, אל החיבור; אדם ענו, חכם וביקורתי במובן החיובי של המילה. וכן, גם זורק בדיחה מדי פעם; מה יש?

הדורים חינוכיים

1. בסיטואציה מעין זו שהוזכרה בתחילת המאמר, נדמה כי התגובה הנכונה איננה לנוזף אלא לנסות להבין מה גרם לצחוק ולמנף זאת לחיבור ולהזדהות עם התוכן שאתה מעוניין להעביר.
2. ככלל, התוכן הלימודי אמור להיות עמוק אולם הסגנון אמור להיות 'בגובה העיניים'; בלי להזייל כמובן. המורה/ההורה אמור להתבטא כאדם המבין על מה הוא מדבר ואינו מדקלם סיסמאות. כאשר השומעים מזהים זיוף – באופן טבעי זה מעורר צחוק שלילי כי מסתבר שיש פה 'בלון נפוח'.
3. אין דרך טובה יותר לחבר קהל לתכנים מאשר הומור. צריך כמובן שההומור ישמש למטרתו המקורית, קרי, כפתח לתכנים עמוקים, ולא יישאר כמופע סטנד-אפ. נדרש לכך גם כישרון על מנת למצוא את המינון המדויק (ציניות-יתר גם משדר 'בלון נפוח'). אולם בעיקרו של דבר הכול מתחיל מעמדה נפשית של כנות ושל חתירה לאמת. כני"ל הומור-עצמי במינון הנכון; הומור עצמי נכון הוא ביטוי לכך שגם מעביר התוכן/בעל הסמכות מודע לחוסר שלמותו, ויש בו נכונות להתקדם **ביחד** עם השומעים.

מסביב לדפים

1. ניתן לעשות מנוי אישי (ללא עלות) על דפי "בעין חינוכית". נא לפנות לשרון: sharonz@orot.ac.il.
2. מי שמוכנה לשתף את כלל הבנות במחשבות בתחומי חינוך וחיים המתאימות לרוח של "בעין חינוכית", מוזמנת לשלחן אליי: yg8@zahav.net.il.
3. נשמח אם תפיצו את הדברים הלאה, למשפחה ולחברים מחוץ למכללה.
4. מומלץ לשמור על הגיליונות במחשב האישי לצורך שימוש עתידי.

המצוי במצב שעליו 'צוחקים'² בשל כך, צחוק חיובי יכול לשמש כריפוי נפשי ואפילו גופני (כמו בליצנות רפואית). צחוק מאפשר להתגבר על המצבים הקשים והמאיימים ביותר בחיים: "עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון" (משלי לא, כה) – לא במובן של הדחקה, אלא מתוך הבנה שאף המוות אינו סוף פסוק וקיים ממד נצחי יותר המלווה את האיש המאמין.

ככל שהאדם והתרבות עמוקים יותר, חוש הביקורת מתפתח בהתאם. אם חוש הביקורת אינו בא על סיפוקו מתוך השקפת עולם סדורה, הנוגעת גם בחוויה הקיומית של האדם – הוא מתפרץ לעתים בציניות וברדוקציה (הנמכה). בתרבות הפוסט-מודרנית שבה אנו מצויים, קיים פער אדיר שלא היה כמוהו בהיסטוריה בין היכולות והכישורים של המין האנושי ובין התודעה המוסרית (מציאות המכונה בפי חז"ל: 'ימות המשיח', ראו מאמר 'הדור' לרב קוק). אחת ההשלכות לכך היא שליטתה של הציניות בשיח הציבורי וכוחה הגובר והולך של הסאטירה. לא בכדי הופכים כוכבי ה'סטנד-אפ' למובילי תרבות (ראו את השפעתה של התכנית 'ארץ נהדרת' בישראל או של ג'ון סטיוארט – סאטיריקן פוליטי שעקף את אובמה בסקרי דעת הקהל והוכתר 'כאיש המשפיע ביותר בארה"ב').

יחד עם זאת, כאמור, דווקא בתרבות הנוכחית השואפת במהותה לעומק – הצחוק יכול לשמש מנוף להתקדמות ולחידוד חוש ביקורת-בונה. אם משתמשים בהומור בצורה נכונה ניתן לגעת במעגלים רחבים יותר של אנשים. לעתים ניתן לפתח שמחה אמיתית מתוך צחוק בריא, המתחיל אמנם מגירוי חיצוני אולם 'מניע' את העולם הפנימי. השאלה היא אם הצחוק נוגע בנקודה נכונה וקונסטרוקטיבית או שאינו יותר מאשר דגדוג גופני או שכלי (כמו בבדיחה תפלה). השאלה האם אתה צוחק על האדם שמולך או שאתה צוחק **אתו**.

2 כדאי לקרוא את הקדמתו הגאונית של דוריאנוב לספר 'אוצר הבדיחה והחידוד' (מתחילת המאה הקודמת), התולה את ההומור היהודי הייחודי – המתאפיין בביקורת עצמית – כביטוי של הטבע הישראלי אשר אינו מסוגל להסתפק במסגרות המציאות הנוכחיות.